

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра патологічної фізіології

ПАТОЛОГІЧНА ФІЗІОЛОГІЯ ХВОРОБ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

(назва навчальної дисципліни)

**РОБОЧА ПРОГРАМА
 навчальної дисципліни**

підготовки Спеціаліст

(назва рівня вищої освіти)

галузі знань 1202 Фармація

(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 7.12020101 Фармація (5,0д) (5,5з) (4,5з) мед, (4,5з) дв

(код і найменування спеціальності)

освітньої програми -

(найменування освітньої програми)

спеціалізації (й) -

(найменування спеціалізації, за наявності)

2016 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації» спеціальності «7.12020101 Фармація» освітньої програми «Фармація» для студентів 2 курсу.

Розробники:

зав. кафедри патологічної фізіології, д.мед.н., проф. Н.М. Кононенко

доцент кафедри патологічної фізіології, к.мед.н., доц. В.В. Гнатюк

доцент кафедри патологічної фізіології, к.біол.н., доц. В.В. Чікіткіна

доцент кафедри патологічної фізіології, к.мед.н. С.І. Миронченко

Робоча програма розглянута та затверджена на засіданні кафедри патологічної фізіології

Протокол від « ____ » _____ 20__ року № ____

Зав. кафедри _____ проф. Кононенко Н.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Робоча програма схвалена на засіданні методичної профільної комісії з біомедичних дисциплін

Протокол від « ____ » _____ 20__ року № ____

Голова профільної комісії _____ проф. Зупанець І.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Вивчення патологічної фізіології хвороб цивілізації формує у студентів здатність інтерпретувати причини, механізми розвитку та прояви найбільш поширених захворювань цивілізації, аналізувати, робити висновки щодо причин і механізмів функціональних, метаболічних, структурних порушень органів та систем організму при цих захворюваннях; забезпечує фундаментальну підготовку та набуття практичних навичок для наступної професійної діяльності провізора.

Предметом вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації» є загальні закономірності функціонування організму хворої людини, котрі виникають на рівні клітин, органів, систем і організму хворого в цілому; що визначають механізми резистентності та передхвороби, виникнення і перебіг окремих хвороб цивілізації та їх наслідків.

Міждисциплінарні зв'язки

Патофізіологія хвороб цивілізації як навчальна дисципліна:

- а) базується на розумінні студентами основних положень і знань з анатомії, гістології, біологічної фізики, неорганічної, органічної та біологічної хімії, біології, нормальної фізіології, патологічної фізіології, мікробіології та інтегрується з цими дисциплінами;
- б) створює теоретичні основи для опанування студентами інших медико-біологічних дисциплін навчального плану: фармакології, клінічної фармації, долікарської медичної допомоги, фармакотерапії і ряду фармацевтичних дисциплін, що передбачає як інтеграцію викладання з основними фармацевтичними дисциплінами, так і набуття глибоких знань з патофізіології, вміння використовувати ці знання в процесі подальшого навчання та у професійній діяльності провізора.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни. На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин 3 кредита ЕКТС.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації» є вивчення причин та умов виникнення найпоширеніших хвороб цивілізації і визначення провідних механізмів їх розвитку та окремих проявів на різних рівнях організації живих об'єктів – від молекулярного рівня до організму в цілому.

Основними **завданнями** навчальної дисципліни «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації» є:

- вивчити причини, механізми виникнення, розвитку, перебігу та наслідків основних хвороб цивілізації;
- з'ясувати порушення процесів життєдіяльності і можливості впливу на них при виникненні хвороб цивілізації.
- створити базу, яка визначає професійну компетентність і загальну ерудицію спеціалістів.

3. Компетентності та заплановані результати навчання

Дисципліна «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації» забезпечує набуття здобувачами освіти **компетентностей**:

загальні:

1. Здатність до аналізу та синтезу.
2. Здатність дотримуватись етичних та юридичних норм, які стосуються галузей охорони здоров'я.
3. Здатність визнавати принципи наставництва, співпрацювати в команді з іншими фахівцями та робити свій внесок у командну роботу.
4. Здатність застосовувати методи ефективного спілкування.
5. Здатність спілкуватися державною й іноземною мовами усно та письмово.
6. Здатність застосовувати принципи організаційного управління.
7. Здатність працювати з фаховою інформацією.

8. Здатність навчатися, здійснювати особистий професійний розвиток та впроваджувати знання у практичну діяльність.
9. Здатність відповідати за результати професійної діяльності.
10. Здатність до використання інформаційно-комунікаційних технологій в патофізіології.
 - спеціальні (фахові):
 1. Здатність до розуміння предметної області патофізіології хвороб цивілізації.
 2. Здатність інтерпретувати результати досліджень у патологічній фізіології, проводити їх коректний аналіз, систематизацію та узагальнення.
 3. Здатність вирішувати стандартні завдання професійної діяльності з використанням інформаційних, бібліографічних ресурсів, медико-біологічної термінології, інформаційно-комунікаційних технологій.
 4. Здатність до застосування основних фізико-хімічних, математичних та других природничо-наукових зрозуміти и методів при вирішенні професійних завдання.
 5. Здатність до оцінки морфо-функціональних, фізіологічних станів і патологічних процесів в організмі людини для вирішення професійних завдань.
 6. Здатність до участі в оцінці якості надання першої медичної допомоги з використанням основних медико-статистичних показників.
 7. Здатність формулювати дослідницьке питання, планувати, організовувати та проводити науково-дослідницьку роботу в області патологічної фізіології.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач освіти повинен *знати:*

- хвороби цивілізації, їх особливості і вплив на хворого;
- причини, механізми, найважливіші прояви і наслідки основних захворювань цивілізації;
- основні принципи профілактики і терапії цих захворювань;
- основні перспективні напрями розвитку патологічної фізіології.

вміти:

- вирішувати ситуаційні задачі із визначенням причинних факторів, факторів ризику, головної ланки патогенезу, стадій розвитку, механізмів розвитку клінічних проявів, варіантів завершення, принципів надання медичної допомоги при найпоширеніших захворюваннях цивілізації;
- схематично відобразити механізми патогенезу та клінічні прояви при захворюваннях цивілізації;
- аналізувати в патогенезі причинно-наслідкові порушення, патологічні і пристосувально-компенсаторні реакції, місцеве і загальне, специфічне і неспецифічне, знаходити провідну ланку патогенезу;
- визначати принципи лікування хвороб цивілізації.

володіти:

- методами визначення індексу маси тіла та встановлення стадії ожиріння;
- методами визначення глюкози та ацетону в сечі;
- навичками визначення функціональних показників серцево-судинної системи (пульс, артеріальний тиск).

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Обсяг у годинах											
	денна форма (5,0д)						заочна форма (5,5з)/(4,5з)					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	сем.	пз	лаб.	с. р.		л	сем.	пз	лаб.	с. р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Змістовий модуль 1. Сучасні уявлення про розвиток хвороб цивілізації.												
Тема 1. Поняття «хвороби цивілізації». Характеристика хвороб цивілізації та причини їх розвитку. Характеристика основних факторів ризику, особливості їх розвитку та взаємодії.	10	2	2			6	9,5/ 9,5	1/1	0,5			8/8
Тема 2. Метаболічний синдром.	10	2	2			6	9,5/ 9,5	1/1	0,5			8/8
Тема 3. Хвороби цивілізації: ожиріння та харчові адикції.	14	2				12	9/9	1/1				8/8
Тема 4. Хвороби залежної поведінки та види психічної залежності.	10	2	2			6	10/10	1/1	1			8/8
Тема 5. Хвороби цивілізації та соціальні токсиканти.	8	2				6	9/8	1/-				8/8
Тема 6. Хвороби цивілізації та психічне здоров'я.	10	2	2			6	10/9	1/-	1			8/8
Тема 7. Ятрогенні захворювання.	8	2				6	8/8					8/8
Тема 8. Імунодепресивні стани. СНІД.	9	2	1			6	7,5/ 9,5	1/1	0,5			6/8
Тема 9. Інфекції, що передаються статевим шляхом.	3	2	1				9/9	1/1				8/8
Підсумковий модульний контроль	8		2			6	8,5/ 8,5		0,5			8/8
Усього годин	90	18	12			60	90	8/6	4			78/80

5. Зміст програми навчальної дисципліни

Тема 1. Поняття «хвороби цивілізації». Характеристика хвороб цивілізації та причини їх розвитку. Характеристика основних факторів ризику, особливості їх розвитку та взаємодії.

Тема 2. Метаболічний синдром.

Тема 3. Хвороби цивілізації: ожиріння та харчові адикції.

Тема 4. Хвороби залежної поведінки та види психічної залежності.

Тема 5. Хвороби цивілізації та соціальні токсиканти.

Тема 6. Хвороби цивілізації та психічне здоров'я.

Тема 7. Ятрогенні захворювання.

Тема 8. Імунодепресивні стани. СНІД.

Тема 9. Інфекції, що передаються статевим шляхом.

Підсумковий модульний контроль.

6. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма (5,5з/4,5з)
1	Поняття «хвороби цивілізації». Характеристика хвороб цивілізації та причини їх розвитку. Характеристика основних факторів ризику, особливості їх розвитку та взаємодії.	2	1/1
2	Метаболічний синдром: етіологія, патогенез.	2	1/1
3	Хвороби цивілізації: ожиріння та харчові адикції.	2	1/1
4	Хвороби залежної поведінки та види психічної залежності.	2	1/1
5	Хвороби цивілізації та соціальні токсиканти.	2	1/-
6	Хвороби цивілізації та психічне здоров'я.	2	1/-
7	Ятрогенні захворювання.	2	-
8	Імунодепресивні стани. СНІД.	2	1/1
9	Інфекції, що передаються статевим шляхом.	2	1/1
Усього годин		18	8/6

Плани лекцій

Тема 1. Поняття «хвороби цивілізації». Характеристика хвороб цивілізації та причини їх розвитку. Характеристика основних факторів ризику, особливості їх розвитку та взаємодії.

План:

- 1.1. Еволюція хвороби. Особливості життєдіяльності сучасної людини.
- 1.2. Визначення поняття «хвороби цивілізації». Основні нозологічні форми хвороб цивілізації.
- 1.3. Науково-технічний прогрес і соціальні зміни як патогенетичні фактори розвитку хвороб цивілізації.
- 1.4. Патогенетична роль гіподинамії і порушень харчування в розвитку деяких хвороб цивілізації.
- 1.5. Екологічні фактори та їх значення у виникненні і розвитку захворювань цивілізації.

Тема 2. Метаболічний синдром: етіологія, патогенез.

План:

- 2.1. Метаболічний синдром: історія вивчення та визначення поняття
- 2.2. Інсулінорезистентність та її роль у розвитку метаболічного синдрому
- 2.3. Аліментарне ожиріння абдомінального типу і метаболічний синдром
- 2.4. Дисліпідемія як прояв метаболічного синдрому

Тема 3. Хвороби цивілізації: ожиріння та харчові адикції.

План:

- 3.1. Ожиріння: визначення поняття, класифікації.
- 3.2. Етіологія і патогенез окремих форм ожиріння.
- 3.3. Медичні проблеми, пов'язані з ожирінням.
- 3.4. Інші порушення харчової поведінки (анорексія, булімія, розлад «Binge-Eating»).

Тема 4. Хвороби залежної поведінки та види психічної залежності.

План:

- 4.1. Сучасні уявлення про залежну поведінку.
- 4.2. Причини та механізми формування нехімічних форм адикції.
- 4.3. Гемблінг - патологічна схильність до азартних ігор.
- 4.4. Інтернет-залежність та інші технологічні адикції.
- 4.5. Соціальні мережі – хвороба XXI століття.
- 4.6. Сексуальна адикція.

Тема 5. Хвороби цивілізації та соціальні токсиканти.

План:

- 5.1. Хімічні форми залежної поведінки..
- 5.2. Негативний вплив паління на організм людини
- 5.3. Наркоманії та токсикоманії. Етіологія, патогенез, види.
- 5.4. Етіологія та патогенез алкоголізму.

Тема 6. Хвороби цивілізації та психічне здоров'я людини.

План:

- 6.1. Поняття про психічне здоров'я. Критерії і фактори, що визначають психічне здоров'я.
- 6.2. Депресія.
- 6.3. Синдром хронічної втоми (синдром менеджера). Історія, прояви, лікування.

Тема 7. Ятрогенні захворювання.

План:

- 7.1. Поняття про «ятрогенії». Фактори розвитку ятрогеній.
- 7.2. Класифікація ятрогеній.
- 7.3. Лікарська хвороба як наслідок нераціонального застосування лікарських засобів
- 7.4. Роль провізора у профілактиці лікарської хвороби.

Тема 8. Імунодепресивні стани. СНІД.

План:

- 8.1. Види імунної недостатності. Етіологія, патогенез первинних і вторинних імунодефіцитів.
- 8.2. Типові прояви імунної недостатності.
- 8.3. Етіологія, патогенез СНІДу. Патологіологічна характеристика періодів ВІЛ-інфекції.
- 8.4. Типові клінічні прояви СНІДу.
- 8.5. Принципи профілактики і терапії ВІЛ-інфекції.

Тема 9. Інфекції, що передаються статевим шляхом.

План:

- 9.1. Уявлення про інфекційні хвороби, що передаються переважно статевим шляхом, їх класифікація. Джерела та шляхи поширення.
- 9.2. "Класичні" венеричні хвороби - сифіліс та гонорея.
- 9.3. Інфекції, що передаються статевим шляхом, з переважним ураженням статевих органів (хламідіоз, трихомоніаз, генітальний герпес).
- 9.4. Інфекції, що передаються статевим шляхом, з переважним ураженням інших органів (гепатит В,С).

7. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма (5,5з/4,5з)
1	Сучасні уявлення про розвиток хвороб цивілізації. Серцево-судинна патологія.	2	0,5
2	Метаболічний синдром: наслідки.	2	0,5
3	Хвороби залежної поведінки: характеристики, чинники, наслідки.	2	1
4	Стрес та його значення в патогенезі хвороб людини. Неврози. Психози.	2	1
5	СНІД та імунодефіцитні стани в сучасних умовах. Венеричні захворювання.	2	0,5
6	Підсумковий модульний контроль	2	0,5
Усього годин		12	4

Плани семінарських занять

Тема 1. Сучасні уявлення про розвиток хвороб цивілізації. Серцево-судинна патологія.

Ціль заняття: здійснювати аналіз факторів розвитку хвороб цивілізації та визначати типові патологічні стани і порушення в серцево-судинній системі

План:

- 1.1. Визначення, концепції розвитку та характеристика хвороб цивілізації.
- 1.2. Науково-технічний прогрес і антропогенний вплив на середовище - основа розвитку хвороб цивілізації.
- 1.3. Роль несприятливих факторів середовища у розвитку серцево-судинної патології.
- 1.4. Атеросклероз та ішемічна хвороба серця.
- 1.5. Первинна артеріальна гіпертензія (АГ) як мультифакторіальне захворювання: роль факторів спадковості та зовнішніх факторів у розвитку первинної АГ.
- 1.6. Порушення мозкового кровообігу. Інсульти.

Тема 2. Метаболічний синдром: наслідки.

Ціль заняття: засвоїти провідні клінічні симптоми та наслідки при метаболічному синдромі.

План:

- 2.1. Дисліпопротеїнемія, ожиріння, інсулінорезистентність, гіпертонічна хвороба, атерогенез як взаємопов'язані компоненти метаболічного синдрому.
- 2.2. Метаболічний синдром і серцево-судинна система
- 2.3. Цукровий діабет 2-го типу як заключний етап розвитку метаболічного синдрому
- 2.4. Наслідки метаболічного синдрому

Тема 3. Хвороби залежної поведінки: характеристика, чинники, наслідки.

Ціль заняття: надати уявлення щодо залежної (адиктивної) поведінки та характеризувати основні види адиктивної поведінки.

План:

- 3.1. Загальна характеристика видів та факторів адиктивної поведінки.
- 3.2. Основні види хімічних залежностей: симптоматика, стадії та механізми виникнення
- 3.3. Основні види нехімічних залежностей: симптоматика, стадії та механізми виникнення
- 3.4. Загальна характеристика технологічних адикцій.
- 3.5. «Соціально прийнятні» форми нехімічних залежностей.

- 3.6. Сутність адикції стосунків. Залежність від кохання.
 3.7. Проблема ігрової залежності.
 3.8. Основні напрямки профілактики адиктивної поведінки.

Тема 4. Стрес та його значення в патогенезі хвороб людини. Неврози. Психози.

Ціль заняття: знати поняття про стрес, стадії розвитку загального адаптаційного синдрому та хвороби адаптації.

План:

- 4.1. Поняття «стрес», механізм виникнення і розвитку.
 4.2. . Поняття «адаптація» до стресових впливів.
 4.3. Фази реакції організму на стрес. Поняття «стан напруги» організму і його ступеня, роль у виникненні захворювань цивілізації.
 4.4. Неврози. Визначення поняття і загальна характеристика.
 4.5. Біологічні і соціальні аспекти неврозів. Нейрофізіологічні механізми неврозів.
 4.6. Роль типологічних особливостей нервової системи у виникненні невротичних станів; роль психо-емоційного статусу, інформаційних перевантажень, порушень нормальних біоритмів і інших соціальних чинників.
 4.7. Психози.

Тема 5. СНІД та імунодефіцитні стани в сучасних умовах. Венеричні захворювання.

Ціль заняття: визначати поняття та аналізувати типові порушення діяльності імунної системи: імунодефіцитні стани та аналізувати причини, механізми розвитку та прояви СНІДу.

План:

- 5.1. Визначення та класифікація вторинних імунодефіцитів;
 5.2. Механізми розвитку набутих імунодефіцитних захворювань;
 5.3. Найпоширеніші форми вторинних імунодефіцитів: клініка, діагностика.
 5.4. Принципи лікування набутих імунодефіцитів;
 5.5. Етіологія, патогенез, діагностика, лікування СНІДу.
 5.6. Основні шляхи передачі, симптоми та профілактика венеричних захворювань.

Тема 6. Підсумковий модульний контроль.

Ціль заняття: перевірити знання студентів з патологічної фізіології окремих хвороб цивілізації.

План:

- 6.1. Відповісти на тестові завдання підсумкового модульного контролю.
 6.2. Дати відповіді на теоретичні питання.
 6.3. Вирішити ситуаційні задачі.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма (5,5з/4,5з)
1	Роль спадковості в патології. Спадкові та вроджені хвороби. Хромосомні хвороби	6	6/8
2	Захворювання опорно-рухового апарату. Остеопороз. Остеохондроз.	6	6/6
3	Характеристика основних ксенобіотиків (токсикантів) їх значення і доля в організмі людини, профілактика. Значення харчових добавок. Лікувально-профілактичні заходи при агресії ксенобіотиків.	6	8/8
4	Електромагнітні поля та здоров'я. Вплив шуму та вібрації на організм людини.	6	4/4

5	Патогенна дія променевої енергії на організм. Віддалені наслідки дії малих доз іонізуючого випромінювання.	6	4/4
6	Хронічні нейродегенеративні захворювання (хвороби Альцгеймера та Паркінсона).	6	8/8
7	Професійні захворювання.	6	8/8
8	Варикозне розширення вен нижніх кінцівок.	6	8/8
9	Хронічні обструктивні захворювання легенів (ХОЗЛ).	6	8/8
10	Ятrogenні захворювання.	-	8/8
11	Підготовка до підсумкового модульного контролю	6	10/10
Усього годин		60	78/80

Завдання для самостійної роботи

1. Студенти самостійно опрацьовують теми самостійної роботи з дисципліни, які не входять по плану аудиторних занять, використовуючи основну, додаткову навчальну літературу та Інтернет ресурси.
2. Під час вивчення навчальної дисципліни студенти самостійно оформляють і представляють викладачеві зошити з виконаними завданнями.

9. Індивідуальні завдання

1. Підготовка рефератів з тем дисципліни.
2. Розробка та доклад презентацій.
3. Участь у роботі студентського наукового гуртка та виступи на наукових форумах.
4. Підбір відео та аудіо матеріалів із розділів навчальної дисципліни.

10.Методи, методики та технології навчання

У ході викладання дисципліни «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації» використовуються такі:

- методи навчання: інтерактивне, комунікативне, словесне (лекції); наочне (ілюстрації, презентації, відеофільми); практичне.
- методики навчання: використовуються згідно вищезазначених методів;
- технології навчання: кредитно-модульне, інноваційне, проблемне, диференційоване.

11.Методи контролю

Поточний контроль здійснюється на кожному семінарському занятті відповідно до конкретних цілей теми, під час індивідуальної роботи викладача зі студентом для тих тем, які студент опрацьовує самостійно і вони не належать до структури практичного заняття.

Максимальна кількість балів, що присвоюється студентам при засвоєнні модулю (залікового кредиту) – 100, в тому числі за поточну навчальну діяльність – 60 балів, за результатами модульного підсумкового контролю – 40 балів.

Оцінювання поточної навчальної діяльності

При засвоєнні кожної теми модулю за поточну навчальну діяльність студента виставляються оцінки від 7 до 12 балів (тема 5 - від 8 до 12 балів).

Максимальна кількість, яку може набрати студент при вивченні модулю, розраховується шляхом складання кількості балів за кожне семінарське заняття та за проміжні модульні контролю і дорівнює 60 балам. Мінімальна кількість, яку може набрати студент при вивченні модулю дорівнює 36 балам.

Модульний підсумковий контроль здійснюється по завершенню вивчення модулю. До підсумкового контролю допускаються студенти, які виконали всі види робіт, передбачених навчальною програмою, та при вивченні модулю набрали кількість балів, не меншу за мінімальну. Форма проведення підсумкового контролю стандартизована і включає контроль теоретичної і практичної підготовки. Максимальна кількість балів підсумкового контролю дорівнює 40. Підсумковий модульний контроль вважається зарахованим, якщо студент набрав не менше 24

балів. Оцінювання тем, які виносяться лише на самостійну роботу і не входять до тем аудиторних навчальних занять, контролюється при підсумковому модульному контролі.

12. Форма підсумкового контролю успішності навчання (залік)

13.Схема нарахування та розподіл балів

Поточне тестування					Підсумковий модульний контроль	Сума
T1	T2	T3	T4	T5		
7-12	7-12	7-12	7-12	8-12	24-40	60-100

T1, T2 ... T5 – теми семінарських занять.

14. Методичне забезпечення

1. Презентації лекцій.
2. Інформаційні плакати і таблиці.
3. Методичні вказівки до практичних занять.
4. Тестові завдання для поточного контролю.
5. Тестові завдання для підсумкового модульного контролю.

15.Рекомендована література

Основна

1. Патологічна фізіологія. М. С. Регеда, А. І. Березнякова, Н. М. Кононенко та ін. – Львів: Магнолія, 2015. – 490 с.
2. Pathological physiology : Manual for students of higher schools / S.I. Kryzhna, N.M. Kononenko, T.I. Tyurka et al.; ed. by N.M. Kononenko. – Kharkiv : NUPh : Golden Pages, 2012. - 200 p.
3. Патофізіологія : підручник : в 2 т. Т. 1. Загальна патологія / Атаман О.В. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 592 с.
4. Патофізіологія : підручник : в 2 т. Т. 2. Патофізіологія органів і систем / Атаман О.В. – Вінниця: Нова Книга, 2016. – 448 с.

Допоміжна

1. Братусь, В. В. Ожирение, инсулинорезистентность, метаболический синдром: фундаментальные и клинические аспекты : монографія / В.В. Братусь, Т.В. Талаева, В.А. Шумаков ; под ред. В.Н. Коваленко. - К. : Четверта хвиля, 2009. - 413 с.
2. Метаболический синдром / Под ред. чл.-корр. РАМН Г.Е.Ройтберга. М. : 54 пресс-информ, 2007. – 224 с
3. Аметов А. С. Сахарный диабет 2 типа. Проблемы и решения / А. С. Аметов. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2014. – 1032 с.
4. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения: учебное пособие для вузов/В.Д. Менделевич. – СПб.: Речь, 2005. – 444 с.
5. Руководство по аддиктологии / Под ред. проф. В. Д. Менделевича. – СПб.: Речь, 2007. – 768 с
6. Белоцерковцева Л.Д., Коваленко Л.В., Корнеева Е.В., Майер Ю.И., Шишанок О.Ю., Ерченко Е.Н.
6. Трошин, В.Д. Стресс и стрессогенные расстройства : диагностика, лечение, профилактика / В.Д. Трошин. - М. : Медицинское информационное агентство, 2007. - 784 с.

7. Либман Г. ВІС-инфекція: монографія / Г. Либман, Х. Дж. Макадон ; пер. с англ. - М. : ГЭОТАР-МЕДІА, 2013. - 560 с.
8. Клиническая дерматовенерология : [монография] / А. М. Дащук, Л. О. Куцевляк, О. М. Карабан. - Харьков : С.А.М., 2015. - 769 с.

16. Інформаційні ресурси, у т.ч. в мережі Інтернет

1. <http://pat.nuph.edu.ua> (програма курсу «Патологічна фізіологія хвороб цивілізації»).
2. <http://lib.nuph.edu.ua> (бібліотека Національного фармацевтичного університету).
3. <http://korolenko.kharkov.com> (Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленко).
4. <http://library.kharkov.ua> (Харківська обласна універсальна наукова бібліотека).
5. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs360/ru/index.html>
6. <http://www.mma.ru/articles/138032/>
7. <http://cyberleninka.ru/article/n/spaysovaya-narkomaniya-prichiny-rasprostraneniya-i-meru-protivodeystviya>
8. <http://cyberleninka.ru/article/n/narkomaniya-biohimicheskie-i-psihologicheskie-aspekty>
9. <http://www.cardiosite.info/articles/article.aspx?articleid=6247>